

Instrumentalaz gogoratuz, instrumentuaz haratago (Kasuaren izaera tipologian eta euskararen morfosintaxian)¹

Iván Igartua (UPV/EHU)
ivan.igartua@ehu.es

Ekaitz Santazilia (UPNA/NUP, UPV/EHU)
ekaitz.santazilia@unavarra.es

1.- GALDERAK

- 1. Zein rol edo funtzio tematiko betetzen ditu instrumentalak eta noiztik?
- 2. Zer nolako lotura dago funtzio horien artean?
- 3. Nolakoa izan daiteke funtzio-aniztasun horren irakurketa diakronikoa tipologiaren argitan?
- 4. Nondik datorren instrumentalaren marka?

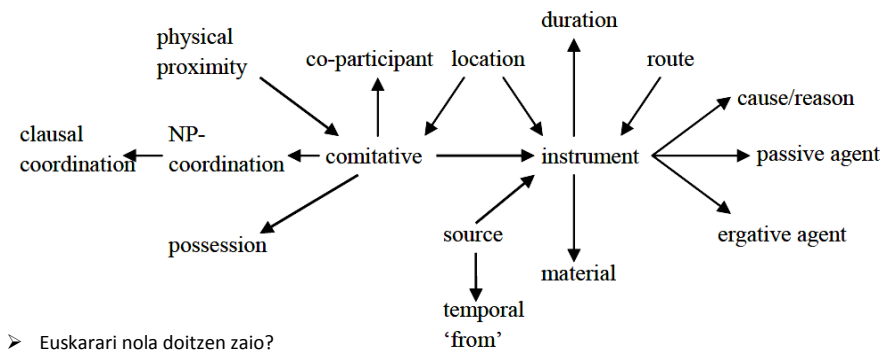
2.- ARAZOAK

- Semantikoa eta diakronikoa → Instrumentalak erabilera asko lehen testuetatik (cf. 1)
- Fonotaktikoa → **txistukaria / _# AEn (Mitxelena 1988 [1957], 1977 [1961]: 288-9, Martínez Areta 2006)

- (1) a.- *Mutil, itsi egizu atea giltzaz* (Mik).² Instrumentala
 b.- *Gogo honez erranen dut zuri Ave Maria* (Etx). Modua
 c.- *Bederatzi ilhabetez* (OD). Denbora, iraupena
 d.- *Haginak hezurrez ditu* (Zal) / *Nik gura dot edan bidriozko kopa onetati* (Mik). Materiala
 e.- *Gure faltaz gal eztaidin, othoi, zure egina* (Etx). Kausa
 f.- *Nigar begi bapederak bere aldias oroiturik* (Am) / *arintasunez akusa ahal neinde* (Leiz). Zeharkako obj.
 g.- *Jende prestu guziez laudatua* (Leiz). Agente pasiboa
 h.- *Alegeratzen da egiaz* (Leiz) (cf. *Egiak alegeratzen du*). Erg.-en ordekoak (De Rijk 2002)
 i.- ...

3.- MAPA SEMANTIKOAK

1. *Diagrama: Munduko hizkuntzetan kasu instrumentalaren hedadura semantikoa*
 (Van Valin & LaPolla 1997, Narrag & Ito 2007, Narrag 2009, 2010)

¹ Ikerketa hau "Historia de la Lengua Vasca y Lingüística Histórico-Comparada" (GIC 10/83, IT 486-10) ikerketa-talde kontsolidatuaren babespean egin da, Euskal Herriko Unibertsitateko "Hizkuntzalaritza Teorikoa eta Diakronikoa: Gramatika Unibertsala, Hizkuntza Indoeuropearrak eta Euskara (HiTeDi)" (UFI 11/14) Prestakuntza eta Ikerketa Unitatearen barnean.

² Grafia eta puntuazioa gaurkoturik.

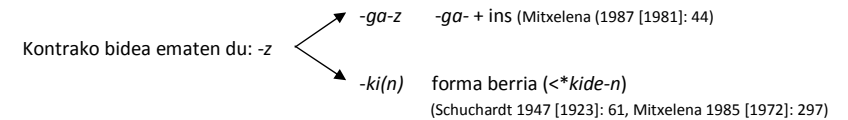
4.- KONPAINIA > INSTRUMENTUA

- Bilakabide ohikoena: Komit. [+ANIM] > instr. [-ANIM]
 (Heine et al. 1991, Luraghi 2001, Heine & Kuteva 2002, Narrag & Ito 2007, Stolz et al. 2006, Narrag 2010)
- Parametroa [±ANIMAZITATEA] (Stolz 2001: 156)

➤ EUSKARA:

**KONPAINIA > INSTRUMENTUA
 -kin / -gaz   -z

2. *Diagrama: Kasu instrumentalaren hedadura semantikoa euskaraz*

➤ TIPOLOGIA:

- Komit Ins gainean eraikia duten HK-k
  - HK Eslabiarrak, Sanskritoa, Alyawarra (Australiako HK) (Luraghi 2001: 389-90)
- Ohikoa (Stolz et al. 2006: 172)

5.- EUSKARARAKO PROPOSAMEN DIAKRONIKOA

☞ 1. FASEA: Garai sinkretikoa

➤ EUSKARA:

- EBZ-n
- z = komit/Ins (edo *komit > komit/ins cf. Luraghi 2001: 390, Yamaguchi 2004 apud Narrag & Ito 2007: 278)
- Abantaila: Ez dugu **ins > komit bidea proposatu behar
- Ebidentziak testuetan (cf. 2)
  - Gehienetan izenordainekin (Kontserbatzaileak)
  - (2c,d) ez komitatibo garbiak. Ekintza batek pairatzen du (Luraghi 2001)

- (2) a.- *Nora (ai nizaz!) joanen gara?* (Phi)
 b.- *(?)Amoreorrek egin ez oi dau kurelez (< kurelegaz?) konfradiarik* (Laz)
 c.- *Nizaz atseginik ezin dukezu* (Etx)
 d.- *Zuzaz beraz ezpanadi orai bertan konsola* (Etx)

➤ TIPOLOGIA

- HK erg: Ins ≠ Komit sinkretismoa (Stolz 2001: 168, Stolz et al. 2006: 117-8)
  - Komit/Agente sinkretismoa ezohikoa (Stolz et al. 2006: 120-4)
  - Parametroen arteko gatazka [KAUSA] vs. [KONPAINIA] (Cf. 1g,h) (Palancar 2001)

Euskara ez zen HK Erg garai honetan

☞ 2. FASEA: Banaketa

➤ EUSKARA:

- Ins/Komit banaketa
- Balizko kausa: Erg-en sorrera
- EBZ-ondoren. Banaketa dialektala
  - Mendebaldea: Hiperkarakterizazioa (cf. *-ga* (erg/bizidun marka) + ins)
  - Ekialdea: forma berria (cf. *-ki³*)

☞ 3. FASEA: Hedadura semantiko-funtzionala

➤ EUSKARA:

- Instrumentaletik hedatu (1 c-i)-ko adibideak
  - Banaketa ondoren
- Hedaduraren kronologia egin behar

6.- MORFEMAREN JATORRIAZ

➤ EUSKARA:

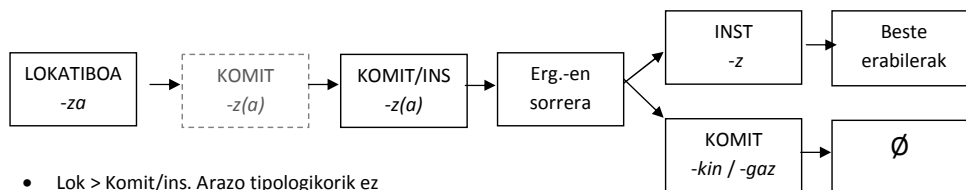
- Aieru bat: ikerketa sakonagoa falta
- Toponimiako *-za* atzikia (cf. *Elorza, Pagaza*, etab.)
  - AE: ***frikaria / _#*
  - berreraiki **-za* (Mitxelena 1961 [1977]: 131-2)
    - Cf. lzenordeak: *ni-za-z* (2b), *zu-za-z* (2c), etab. arkaizanteak
    - **-za < *zar* 'put' Aditzetik (Lakarra 2006, 2008). Arazotsua

➤ TIPOLOGIA:

- Lok > Konpainia/Instr (cf. 1 taula)
  - Lehendabizikoak gramatikalizatzen (zaharrenak) (Heine et al. 1991: 159)
- Adibide franko tipologian (König 2011)
- Arruntagoa: Lok > komit/ins   Arraragoa: Lok > Komit (Stolz et al. 2006)

7.- ONDORIOAK

3. Diagrama: Euskal instrumentalaren gramatikalizazioaren lehen urratsak

- Lok > Komit/ins. Arazo tipologikorik ez
- Lok > Komit > Komit / Ins. Arazotsuago
- Beste hedadurak aztertu
- Gertakari arealak aztertu (HK Indoeuroparrak)

³ Inesibodun forma (*-kin*) berriagoa da. Bide batez, konpara bedi *-ki* hau moduzko adberbioak egiteko morfema homofonoarekin eta 1. Diagraman soziatiboak eta moduak duten lotura zuzenarekin.

LABURDURAK

AE:	Aitzineuskara	Laz:	Joan Perez Lazarragakoaren eskuizkribua (XVI. m. 2. erdia)
Am:	Joan Amenduxen poema (1564)	Leiz:	Joanes Leizarragaren <i>Testamentu Berria</i> (1571)
Azp:	Azpeitiko gutunak (1622)	Lok:	Lokatiboa
EBZ:	Euskara Batu Zaharra	Mik:	Rafael Mikoletaren <i>Elkarrizketak</i> (1653)
Etx:	Bernat Etxeparearen <i>Linguae Vasconum Primitiae</i> (1545)	OD:	<i>Orazina Debota</i> (XVII. m.)
HK:	Hizkuntza	Per:	<i>Perutxoren kanta</i> (1536)
Ins:	Instrumentala	Phi:	Philippe Handiaren heriotzean euskarazko koplak (1666)
Komit:	Komitatiboa	UH:	Urruña eta Hondarribia arteko gutunak (1680)
		Zal:	Bertrand Zalgizeren <i>Errefrauk</i> (XVII. m.)

ERREFERENTZIAK

De Rijk, R. P. G., 2002. "L'antipassif basque et l'hypothèse de Levin" *Lapurdu* 7. 295-312.

Heine, B., U. Claudi, & F. Hünemeyer, 1991. *Grammaticalization. A Conceptual Framework*. University of Chicago Press: Chicago.

Heine, B., & T. Kuteva, 2002. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge UP: Cambridge.

König, Ch., 2011. "The Grammaticalization of Adpositions and Case Marking" in H. Narrog & B. Heine (arg.), *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Oxford UP: Oxford. 511-521.

Lakarra, J. A., 2006. "*Jaun eta jabe, jaio eta herio, jin eta joan...*: etimologiaz eta aditz morfologia zaharraz (Hitz hasieraz II)" in B. Fernández & I. Laka (arg.), *Andolin Eguzkitza gogoan*. UPV/EHU: Bilbo. 575-611.

Lakarra, J. A., 2008. "Aitzineuskararen gramatizarantz (malkar eta oisnetan zehar)" in X. Artiagoitia & J. A. Lakarra (arg.), *Gramatika jaietan: Patxi Goenagaren omenez. ASJUren gehigarriak* 51. UPV/EHU: Bilbo. 451-490.

Luraghi, S., 2001. "Some remarks on Instrument, Comitative, and Agent in Indo-European" *Sprachtypologie und Universalienforschung* 54: 4. 385-401.

Martínez Areta, M., 2006. "Aitzin-euskararen kontsonantismoa" *FLV* 103. 451-472.

Mitxelena, K., 1957 [1988]. "Las antiguas consonantes vascas" Reed. in J. A. Lakarra (arg.), *Sobre Historia de la Lengua Vasca*. Asjuren Gehigarriak 10. Gipuzkoako Foru Aldundia: Donostia. 166-189.

Mitxelena, K., 1977 [1961]. *Fonética Histórica Vasca*. ASJU-ren gehigarriak 4. Gipuzkoako Foru Aldundia: Donostia.

Mitxelena, K., 1985 [1972]. "Etimología y transformación" Reed. in *Lengua e Historia*. Paraninfo: Madrid. 296-308.

Mitxelena, K., 1987 [1981]. "Lengua común y dialectos vascos" Reed. in *Palabras y Textos*. UPV-EHU: Bilbo. 35-55.

Narrog, H. 2009. "Varieties of Instrumental" Reed. in A. Malchukov & A. Spencer (arg.), *The Oxford Handbook of Case*. Oxford UP: Oxford. 593-600.

Narrog, H. 2010. "A diachronic dimension in maps of case functions". *Linguistic Discovery* 8: 1.

Narrog, H. & S. Ito 2007. "Reconstructing semantic maps. The Comitative-Instrumental Area" *Sprachtypologie und Universalienforschung* 60: 4. 273-292.

Palancar, E., 2001. "Emergent markers: The relation of instruments, causes, and agents in grammatical construction" *Sprachtypologie und Universalienforschung* 54: 4. 365-384.

Schuchardt, H., 1947 [1923]. *Primitiae linguae vasconum*. CSIC: Salamanca.

Stolz, Th., 2001. "Comitatives vs. instrumentals vs. agents" in W. Bisany (arg.), *Aspects of Typology and Universals*. Studia Typologica 1. Akademie Verlag: Berlin. 153-173.

Stolz Th., C. Stroh & A. Urdze, 2006. *On Comitatives and Related Categories. A Typological Study with Special Focus on the Languages of Europe*. Mouton de Gruyter: Berlin & New York.

Van Valin, R. D. & R. LaPolla, 1997. *Syntax: Structure, Meaning, and Function*. Cambridge UP: Cambridge.